

**SINXRON TARJIMA -- YOZMA TARJIMA TURI VA KOMMUNIKATIV
FAOLIYAT TURI SIFATIDA.**

Jumayeva Muhabbat Mustaqimovna

Navoiy davlat pedagogika instituti

Ingliz tili va adabiyoti kafedrası tayanch doktoranti

Annotasiya: *Ushbu maqolada tarjimashunoslik va og'zaki tarjima, unga o'rgatish metodikasi, og'zaki tarjimonlarda kompetentlikni shakllantirish masalalari bo'yicha tadqiqot ishlari olib borgan qator tarjimashunos olimlarning ishlarini ko'rib chiqilgan. Ilmiy mavzuni yoritishda qiyosiy va stilistik tahlil, shuningdek, qiyosiytarixiy, qiyosiy tipologik va leksik metodlardan foydalanildi.*

Kalit so'zlar: *Elektroansefalografik, strategiya, taktik muloqot, kontekst, fon, kognitiv yuk, motivatsiya*

Sinxron tarjima tarjima turi va kommunikativ faoliyat turi sifatida faqat 60-yillarning oxirlarida tadqiqot mavzusiga aylandi. 70-yillarning boshlarida sinxron tarjimada tinglash va gapirish jarayonlarining sinxronligi eksperimental ravishda tasdiqlandi va tarjima nazariyotchilari xabarni asl tilda tinglashning bir vaqtning o'zida ta'minlanishini ta'minlaydigan nutq va psixolingvistik mexanizmlar masalasiga yaqinlashdilar. Yagona kommunikativ va nutqiy faoliyat doirasida tarjimonning ko'rsatilayotgan tilda real so'zlashi hamda sinxron tarjimaning o'zgarmasligini saqlanishini ta'minlaydigan lingvistik xususiyatlari haqida. Sinxron tarjimonlik kasbiy faoliyat sifatida qo'llanish doirasiga ko'ra "konferentsiya tarjimoni" tushunchasi ostida ketma-ket tarjimonlik bilan birlashtiriladi. Sinxron tarjima (ketma-ket tarjimadan farqli o'laroq) quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1) faqat xabarning oxirigacha emas, balki, qoida tariqasida, alohida bayonot tugaguniga qadar tarjima qilish zarurati;

2) tarjimonni aloqa harakatining boshqa ishtirokchilaridan ajratib turadigan uskunadan foydalanish (tarjimon va kommunikativ aktning asosiy ishtirokchilari o'rtasida shaxslararo munosabatlar o'rnatiladigan ketma-ket tarjimondan farqli o'laroq).

Vaziyat konteksti - matnda tarjima birligi amalga oshirilishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotlarning butun majmuasini o'z ichiga olgan kontekstning bir turi. SituatSION kontekst Vaziyat kontekstiga "aytish nazarda tutilgan muhit, vaqt va joy, shuningdek, bilish retseptorga gapdagi til birliklarining ma'nolarini to'g'ri talqin qilishga yordam beradigan har qanday voqelik faktlarini o'z ichiga oladi." . Ba'zan situatsion kontekstni tasvirlash uchun "fon bilimi" yoki "presuppozitsiya" lingvistik atamalaridan foydalaniladi.

Sinxron tarjimonlik kasbiy faoliyat turi sifatida yuqori konsentratsiya, operativ xotira, mantiqiy fikrlash va yuqori til malakalarini talab qiluvchi murakkab bilim jarayonidir. Sinxron tarjima jarayonida tarjimon bir vaqtning o'zida semantik yaxlitlik va stilistik

adekvatlikni saqlagan holda boshqa tildagi axborotni idrok etishi, tahlil qilishi va uzatishi kerak.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, tarjimon va ma'ruzachi o'rtasidagi sinxron so'zlashuv davrlari o'rtacha 70% ga to'g'ri keladi, ya'ni ko'pincha tarjima sinxron rejimda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, ko'rib chiqilayotgan tarjima turining murakkabligining eng muhim omili bu nutq faoliyatining ushbu turini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan kognitiv jarayonlarning sinxronligidir. Tarjimon bir vaqtning o'zida asl nutqni kuzatishi, uni tahlil qilishi va ko'rsatilayotgan tilda takrorlashi kerak, bu diqqat va xotira jarayonlariga sezilarli yuk yaratadi, buning natijasida tarjimon stress holatida bo'ladi, sinxron tarjima jarayonida verbal va noverbal darajada buni ifodalash mumkin.

Tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "sinxron tarjimaning har bir kognitiv mexanizmi sinxron tarjima jarayonining ma'lum bir segmenti uchun javobgardir. Sinxron tarjimaning kognitiv mexanizmlari nutq faoliyatining ushbu turining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, asosan, bir-biri bilan bir vaqtda ishlaydi, bir-birini to'ldiradi. Muvaffaqiyatli tarjima harakati uchun asos idrok va tushunish mexanizmi tomonidan qo'yiladi.

Sinxron tarjima jarayonining kognitiv yuki sinxron tarjimondan so'zlovchidan kelayotgan ma'lumotlarning to'g'ri mazmunini saqlab, jumalarning mantiqiy ketma-ketligini yaratishda so'zlovchining fikrini maqsad tilda rivojlantirishni davom ettirish qobiliyatiga ega bo'lishini talab qiladi. Shunday qilib, sinxron tarjima jarayoni kognitiv yukning ortishi bilan tavsiflanadi, chunki u "bir vaqtning o'zida bir nechta kognitiv jarayonlarning (bir vaqtning o'zida tarjimaning tarkibiy qismlari) yuzaga kelishini o'z ichiga oladi, ularning kaliti idrok va tushunish, xotira, tarjimani qidirish (rivojlantirish), yechimlar va ekvivalentlar, nutq va o'z-o'zini nazorat qilish.

Elektroansefalografik signal yordamida tajriba o'tkazilib, miya faoliyati bo'yicha olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, sinxron tarjimonlar diqqatni dinamik qayta taqsimlash rejimida ishlaydi. Xususan, ma'ruzachidan orqada qolish ortib borishi bilan, tarjimon ayni paytda eshitadigan axborotni qayta ishlash chuqurligi pasayadi. Bu shunisi bilan izohlanadiki, vaqt oralig'i qancha ko'p bo'lsa, ishchi xotiraga yuk shunchalik ko'p bo'ladi; oldingi ma'lumotlarni saqlab qolish uchun qancha kognitiv resurslar ajratilsa, yangi ma'lumotlarni qayta ishlash uchun resurslar shunchalik kam bo'ladi.

Sinxron tarjimonni amalga oshirishda tarjimonlar ko'pincha kontekstni oldindan tushunish, tarjima vaqtini qisqartirish uchun qisqartmalar yoki belgilardan foydalanish, kutilmagan vaziyatlar yuzaga kelganda tarjimada mantiqiy izchillikni saqlash va eng yaxshi tarjimani tanlash bo'yicha darhol qaror qabul qilish kabi ma'lumotlarni qayta ishlashning turli strategiyalaridan foydalanadilar. variant. Ushbu mexanizm tarjimonga "axborot oqimida so'zning o'ziga xos ma'nosini aniqlash, bayonotning umumiy ma'nosini, shuningdek, so'zlovchining niyatini tushunish" imkonini beradi.

Sinov va xato strategiyasi qo'shma korxonalarda ekvivalentlik va adekvatlikka erishish usullaridan biridir. Shvaytser uni optimal tanlash mezonlariga ketma-ket yondashuv strategiyasi sifatida belgilaydi. Ehtimoliy prognozlash strategiyasi tarjimon tomonidan

matnning chet tilida chiqish sifatida paydo bo'ladigan lingvistik tarkibiy qismlarini erta aniqlashni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, stressning salbiy oqibatlarini bartaraf etish uchun sinxron tarjimonga quyidagilar kerak :

- til va terminologiya bo'yicha o'z bilimlarini yaxshilash;
- asosiy bilimlar hajmini oshirish;
- turli xil tarjima texnikasi va strategiyalarini qo'llay olish;
- tarjima qilinishi kerak bo'lgan ma'ruzachilarning talaffuz xususiyatlarida harakat qilish;
- o'z-o'zini tuzatish qobiliyatiga ega;
- tarjima vaziyatidagi kutilmagan o'zgarishlarga o'zingizning psixologik tayyorgarligingizni oshiring.

Sinxron tarjima qilish tarjimondan stressni engish qobiliyatini talab qiladi, chunki real vaqtda ishlash, ma'ruzachining talaffuzi, tarjima qilinayotgan materialning murakkabligi va vaziyatlarning oldindan aytib bo'lmaydiganligi qo'shimcha stress omillarini keltirib chiqarishi mumkin. Tarjimonning kognitiv qobiliyatiga stressning zararli ta'siri tarjima sifatining pasayishiga va xatolar sonining ko'payishiga olib kelishi mumkin. Tarjimonning bayonotini noto'g'ri talqin qilish stress bilan bog'liq bo'lishi mumkin, masalan:

- 1) bir vaqtning o'zida tinglash va gapirish zaruratidan kelib chiqqan psixofiziologik noqulaylik;
- 2) ma'ruzachining mikrofonga aytgan "qaytarib bo'lmasligi" bilan bog'liq ruhiy stress;
- 3) tarjimaning "qaytarib bo'lmasligi" va tinglovchilarning katta auditoriyasi bilan bog'liq ruhiy stress;
- 4) nutqning tez sur'atidan kelib chiqqan psixofiziologik stress;
- 5) juda cheklangan kontekstli va tarjima uchun vaqtning keskin tanqisligi bilan turli tuzilmalarga ega bo'lgan tillardagi bayonotlarni sinxron tarjima qilishda "bog'lash" murakkab lingvistik vazifasi;
- 6) uzunroq so'zlar va batafsil ritorika bilan tilga tarjima qilishdagi kechikishni qoplash uchun mo'ljallangan "nutqni siqish" ning murakkab lingvistik vazifasi.

Sinxron tarjima til tarjimasining talabchan shakli bo'lib, tarjimonlardan ma'lumotlarni tez va to'g'ri qayta ishlashni hamda lingvistik sodiqlikni saqlashni talab qiladi. Sinxron tarjima tarjima usullarining eng murakkabi hisoblanadi. Bu qisman, sinxron tarjimada tarjimon muloqot oqimini nazorat qilmaydi, balki har bir so'zlovchining tezligiga moslashadi va jarayonni to'xtatmaydi. Agar so'z o'tkazib yuborilgan bo'lsa, tarjimon odatda ma'ruzachidan takrorlashni yoki aniqlashtirishni so'rash imkoniyatiga ega emas. Tarjimon nutq g'oyalarini va suhbatning xavf-xatarlarini diqqat bilan ko'rib chiqishi va noaniqlik joylarini yoritish yoki yoritish uchun kontekstdan ma'noni ekstrapolyatsiya qilishga tayyor bo'lishi kerak. Qiyinlikning ikkinchi manbai, albatta, hamma narsa juda tez sodir bo'lishi haqiqatdir: tarjimon asl nutqni tez sur'atda diqqat bilan kuzatib borishi, shu

bilan birga tarjimaning ekvivalent versiyasini shakllantirishi va etkazishi va xatolarni kuzatib borishi kerak .

Sinxron tarjima tarjimonlarga katta kognitiv yuk yuklaydi, bu esa kiruvchi ma'lumotlarni bir vaqtda qayta ishlash, tilni tushunish va maqsadli tilda ekvivalent ifoda yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu kognitiv yukga manba tilining murakkabligi, mazmunning tabiati va tarjimonning mahorati kabi omillar ta'sir qilishi mumkin. Kognitiv yukni tushunish va boshqarish simultane tarjimada ishlashni optimallashtirishning muhim jihatlari hisoblanadi.

Kognitiv yukning deyarli barcha mavjud o'lchovlari faqat bilvosita choralardir. Kognitiv yuklama nazariyasi paydo bo'lgan ta'lim psixologiyasida, shuningdek, kognitiv talqin va tarjima tadqiqotlarida kognitiv yukni faqat odamlarning vazifalarni qanday bajarishini kuzatish orqali xulosa qilish mumkinligi tan olinadi. Choralarning bunday bilvositaligi fanlararo yondashuvimizning ajralmas qismi bo'lgan usullar, ma'lumotlar va natijalarni triangulyatsiya qilish uchun motivatsiya va zaruratni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС. 2001. – 413 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода. – М., 1990. – 250 с.
3. Виссон Л. Синхронный перевод. – М., 1998. – 276 с.
4. As-Safi A.B. Translation Theories, Strategies and Basic Theoretical Issues. – Amman: Dar Amwaj, 2011. – P. 52.
5. X.Хамидов, Н.Исматуллаева, С.Ергашева. Синхрон таржима (ўқув қўлланма). – Тошкент: ТошДШИ, 2017. – Б.6.
6. Саттаровна, Ғ. З., Маърипова, М., & Арзикулова, С. (2023). СУҒОРИЛАДИГАН ТИПИК БЎЗ ТУПРОҚЛАРНИНГ МОРФОЛОГИК КЎРСАТКИЧЛАРИ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(18), 627-631.
7. Саттаровна, Ғ. З., & Маърипова, М. (2023). ЭРОЗИЯГА УЧРАГАН БЎЗ ТУПРОҚЛАРНИНГ АГРОФИЗИК ХУСУСИЯТЛАРИ. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(26), 323-325.
8. Раупова, Н. Б., & Саттаровна, Ғ. З. (2022). ЭРОЗИЯГА УЧРАГАН ТИПИК БЎЗ ТУПРОҚЛАРНИНГ АГРОФИЗИКАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА СУВ-ФИЗИК ХОССАЛАРИ. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(24), 585-589.